

KARDOS LÁSZLÓ: „TÓTH ÁRPÁD” CÍMŰ DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK
VITÁJA*

Az 1955. november 16-án megtartott vitán a bírálóbizottság elnöke Turóczy-Tröstler József akadémikus volt; tagjai Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus, Hadrovics László és Waldapfel József, lev. tagok, Földessy Gyula, az irodalomtudomány doktora és Gáldi László, a nyelvészeti tudományok doktora, a bizottság titkára. Az értekezés opponensei Benedek Marcell, az irodalomtudomány doktora, Bóka László lev. tag és Tolnai Gábor lev. tag voltak.

Benedek Marcell opponensi jelentésében mindenekelőtt az értekezés korszerűségét hangsúlyozta. Most, amikor részben még élnek a tárgyalt korszak szemtanúi, különösen hálás feladat egy olyan korszak tárgyalása, amely éppen csak kezd tegnappá válni. Az Ady születését követő évtized annyi nagy tehetséget termelt (az élőkől eltekintve, idetartozik Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi és Tóth Árpád), hogy e téren már ezért is nagy feladatok várnak irodalomtörténészeinkre. Ady-kérdés már nincs, de megoldásra váró Ady-kérdések még vannak, s kétségtelen, hogy a többi nagy költővel kapcsolatban az értékelés alapvető kérdései is forrongó állapotban vannak még. Babits és Kosztolányi esetében inkább egy kialakult köztudat kisebb-nagyobb megváltozásáról lehet szó, Juhász Gyula és Tóth Árpád esetében azonban még ennél is több szükséges: az irodalmárok hiányos és a nagyközönség hiányzó tudatát kell helyesen kiegészíteni, illetve mindenestül megteremteni. Ezért örvendetes eredmény ez a 600 lapos monográfia, amely Tóth Árpádot is méltó helyre kívánja állítani a magyar költészet nagyjai közé.

Ámde itt mindjárt felmerül egy kérdés: helyes-e vajon, hogy a disszertáció végén Kardos — bár idézőjelbe teszi a „sor” szót — mintegy a mai irodalomtörténet nevében újra „rangsorolja” azokat a költőket, akiket az imént az opponens betűrendben említett? Benedek Marcell szerint az efféle rangsorolási kísérlet azért meddő, mert „nincs a világon olyan háromszögelő geometria, amely szellemi csúcsok viszonylagos magasságát pontosan megmérje”. Ahhoz, hogy Kardos új rangsorolást ajánljon, előbb el kellett volna végeznie Babits és Kosztolányi teljes újraértékelését is. Élnünk kell tehát a „ius dubitandi”-val, s helyesebb beérnünk azzal az állítással, hogy Tóth Árpád méltó helyet foglal az Ady-évtized nagy lírikusainak első sorában.

* A vita teljes anyaga megtalálható az Irodalomtörténeti Intézet Könyvtárának — az Eötvös—Könyvtárnak — archivumában.

Az opponens reméli, hogy ezzel a fogalmazással a jelölt is egyetért: annál örvendetesebb lenne ez, mert Kardos László, aki maga is jeles műfordító, valóban poeta doctusként írt más poeta doctusokról; a költői alkotás műhelytitkainak mély ismeretével, személyes átélés alapján foglalkozott életművükkel, s hozzá olyan stílusban, amely debreceni emlékeket idéző ízes magyarságával, bonyolult mondat szerkezeteken is áttörő világosságával, szókincsének színes gazdagságával messze kiemelkedik mai értekező, sőt szép-irodalmi prózánk fölé.

A továbbiakban az opponens elsősorban egyes részletekkel foglalkozott, a kortárs emlékeivel egészítve ki az értekezés adatait. A család-történeti részleteket szerinte rövidebben is el lehetett volna intézni, illetve a jegyzetekbe relegálni; ha ezektől a kevésbé olvasmányos részekről a szöveg megszabadulna, még jobban érvényesülne Tóth Árpád debreceni éveinek színes rajza. Később, a költő újságíróskodásával kapcsolatban, Kardos kissé csodálkozik azon, hogyan hirdethetett Tóth Árpád irodalmi cikkeiben olyan radikális nézeteket, amelyek lapja irányával ellenkeztek. Benedek Marcell szerint ez nagyon is érthető: akkor még, sovén és klerikális lapoktól eltekintve, számos újságnak nem volt egységes irodalompolitikai irányvonala, s például az Egyetértésben Bárdos Artúr bántatlanul írhatta le ezt a mondatot: „Mi, akik jobbra csak vegetatív életünket éljük Magyarországon...” Mindez Benedek Marcell szerint a kapitalizmus terén előbbre haladott országokban nem történhetett volna meg: nálunk a szóban forgó jelenséget a magyar kapitalista lapok gyermekkorá magyarázza. Nagyon jónak tartja egyébként az opponens annak a különbségnek alapos feltárását, amely a „bús” költő és a harcias cikkíró közt megnyilatkozik, s hozzáteszi, hogy ilyenfajta különbséget, az Új versek előtti években, bizonyára Ady versében és prózájában is találunk.

Mintaszertűnek ítéli az opponens a fiatal Tóth Árpád elefántcsont torony-költészetének elemzését: szerinte a világtól való elfordulás, a dekadenciába való belekapaszkodás nemcsak szociális öntudatot nélkülöző érzelménekülés volt, hanem afféle passzív rezisztencia a külvilággal szembeni nyilván ezért büszkélkedett Ady is azzal, hogy ő írta az első magyar dekadens verset. Kardos tehát megértéssel fordul Tóth Árpád fejlődésének e szakasza felé, és távolról sem kívánja a l'art pour l'art elvét mereven alkalmazni. De szükséges lenne ennek az elvnek, illetve a vele szemben alkalmazott kritikának enyhítése még egy ponton: az opponens szerint el kell ismerni a költőnek azt a jogát, hogy játsszék néha. Ez a játék csak látszólag „öncélú”: tulajdonképpen pihenés, mely harcok természetnek is jól esik — új harcok előtt.

Mindenesetre Kardos Lászlót, bár az igazi költő beleérző készségével elemzi a formai problémákat, igazán nem érheti a formalizmus vádja. Verselemzéseit egy ponton lehet kiegészíteni: az opponens lehetségesnek tartja, hogy Tóth Árpádnál, aki olykor két jambust choriambussá játszott át (főleg sor elején, pl. *Illata emlékeimből messzereszket*), esetleg Arany János choriambusai jelenthettek bizonyos ösztönzést.

Tóth Árpád emberi és költői fejlődésének képe általában meggyőző: világos a költő eszmei fejlődésének vonala is. Tóth Árpád a forradalmiságban sohasem járt olyan elől, mint Ady, de a fehér terror idején sem húzódott vissza olyan óvatosan, mint a Nyugat vezetői. Versei, kritikái, műfordításainak megválasztása mind magán viseli azt a beavatottaknak szóló összeesküvő jelleget, amelyről mai napig meg lehet ismerni azokat az írókat, akik az

ellenforradalomtól a fejlett fasizmus koráig megszokták, hogy virágnyelven beszéljenek”. Kardos különösen Tóth Árpád sokféle béklyóba szorított kritikáiból, nagy megérző képességgel szedi össze ezeket a beavatottaknak szóló mondatokat.

Az újságíró Tóth Árpád működésével kapcsolatban megjegyzi az opponens, hogy egy időben — amint maga a költő mondta el neki — az Est-lapoknál címadással is foglalkoztatták. A szenzációra épített bulvárlapban igen fontos volt a hírek címe, s a költő igába fogott fantáziáját erre is felhasználták. Bonyolította a munkát, hogy a különböző esti lapoknak ügyelniök kellett, nehogy a vezetőhelyre kerülő hírek nagybetűs címei egyezzenek egymással. Ezért a konkurrens lapok címadó munkatársai nap nap után barátságos telefon-egyezségeket kötöttek.

Nagyon fontosnak tartja az opponens Tóth Árpád műfordításainak elemzését. Tóth Árpádnak két kedvelt és sokat fordított költőjéhez, Samainhoz és Baudelairehoz való viszonyát Kardos helyesen, tömören így jellemzi: „Samaint szerette, túlbecsülte, fölfedezte, Baudelairet tisztelte, vizsgálta, vívódott vele”. Nagyon jók a readingi feyház balladája fordításához fűzött megjegyzések; e vers közlése a Nyugatban nyilván tiltakozás volt akkor a fehér terror rendezte tömeges kivégzések ellen. Még világosabban politikai tett Tóth Árpád Lenau-fordításának (Az albigensek utolsó éneke) közlése a sokat üldözött Független Szemlében. Ami Tóth Árpád műfordítói elveit, ti. a formai és tartalmi hűséget illeti, ezekkel csak egyetérthetünk; az viszont elkerülhetetlen, hogy egy nagy költő egyénisége ne üssön át a leghívebb fordításon is (tipikus példa erre, hogyan vált egy híres Baudelaire-sor jellegzetes Ady-verssé: „*Mais la tristesse en moi monte comme la mer*” — „*Bennem a szomorúság tengere sírva árad*”).

A prózai műfordítás anyagát persze kevésbé volt alkalma a költőnek megválogatnia: az ellenforradalom sok, állását veszített áldozatának kenyérkereső, napszámos munkája volt a fordítás, mely természetesen a kiadók szükségletétől függött. Tóth Árpád prózai fordításaiban is igyekezett hű maradni eszményeihez: Aucassin és Nicolette történetét sok ízléssel, stílusos archaizálással fordította, s amikor legnagyobb fordítói próbatételéhez, Flaubert Bouvard et Pécuchet című regényéhez kellett nyúlnia, akkor is olyan fordítást adott, amely remeke a lelkiismeretességnek és a nyelvi gazdagságnak. Egyébként ugyanakkor, amikor a Géniusz Tóth Árpáddal fordíttatta le ezt a regényt, a Franklin-Társulat Benedek Marcell fordításában adta ki.

Az értekezés utolsó részében érdemes lenne megemlékezni Tóth Árpád síremlékének leleplezéséről; talán az első elégtétel volt ez, amit az új korszak a költőnek adott.

Mindent összevetve, Benedek Marcell szerint Kardos László értekezése, amelyben a tudós tárgyilagossága mély költői beleérző képességgel párosul, bizonyára nagymértékben hozzájárul majd ahhoz, hogy Tóth Árpád a tudománytól is megpecsételt helyét végre elfoglalja az olvasóközönség tudatában. Az opponens a disszertációt a legnagyobb melegséggel ajánlja elfogadásra.

Második opponensként B ó k a L á s z l ó terjesztette elő véleményét. Szerinte is immár nélkülözhetetlen kíváncsi volt Tóth Árpád életművének marxista-leninista értékelése. Eddig sem a költő életét, sem publicisztikai és prózaírói munkásságát nem ismertük ilyen részletességgel. Kardos László tehát ismeretanyagban is rengeteg újat nyújt, s különös érdeme, hogy mindezt a kor alapos rajzába ágyazza bele: a politikai, gazdasági, társadalmi fejlődést

nem háttérnek tekinti, hanem a mű közegének, s ez a törekvés „sikerében példamutató, sikertelenségében figyelmeztető, irodalomtudományunk egésze számára ösztönző hatású”. A mű hatásához erősen hozzájárul arányos tagoltsága és szép, izes stílusa : „fáradt és nehézkes mondat akad a munkában, de igénytelen és felőtlenül hibás aligha, felesleges szószaporítás, tautológia sehol”. Kardos László példamutatása tehát e téren is nevelő hatású.

Mindazonáltal van az értekezésnek néhány sebezhető pontja, s ezekre azért kell kitérni, mert irodalomtörténetírásunk alapproblémáit vetik fel. Mindenekelőtt ilyen kérdés a *líra realizmusa*. Általában mindig az epika és a dráma realizmusára gondolnak, s e kérdést Kardos László sem teszi fel. „Sajátos körvadászat formájában valósággal körülkeríti a problémát, hogy aztán futni hagyja a kérdést”. Pedig nyilvánvaló, hogy az általa felvetett kérdések mind elemi részei lehetnének Tóth Árpád realizmusa fejlődésrajzának. Hogy ezt megtehesse, fel kellett volna vetnie a valóság lírai tükröződésének kérdéseit. A modern líra alapproblémája ahhoz a folyamathoz fűződik, amelynek révén a lírikus szubjektíven újra megalkotja az objektív valóságot : minden azon múlik, vajon ez a szubjektív teremtő mozzanat az objektív valóságot célozza-e, vagy attól elszakadva egy fiktív világba téved ; más szóval, vajon a lírikus forma eszközei mennyire tudják érzékiessen, érzelmileg és érthetően feltárni a valóság objektív dialektikáját. Kardos ehhez a kérdéshez önkéntelenül sok értékes adalékot nyújtott, de az ezzel kapcsolatos értékelő munkát, neki vagy másnak, utólag kell elvégeznie.

Másik sebezhető pontja Kardos László tanulmányának Tóth Árpád irodalomtörténeti helyének meghatározása. Nem kétséges, hogy egy ilyen új rangsorolás eszméje felvetődött : erre mutat pl. az a tény, hogy — amint Kardos is kiemeli — a Magyar Klasszikusok sorozatban szerepel mind Juhász Gyula, mind Tóth Árpád, de a Babits-kötet mindeddig nem jelent meg. Bóka azt sem tartja kizártnak, hogy az ő Juhász-tanulmányának néhány részlete szintén hozzájárult Kardos felfogásának kialakulásához : Bóka szerint ugyanis Juhász „azzal magasodott Babits Mihály és Kosztolányi Dezső fölé a mi szemünkben”, mert Adyval együtt vállalta azt, hogy irodalmunk megújítása a szocializmus révén született. Sajnálatos azonban, hogy Kardos, bár elfogadja az eddigi eredményekből kiolvasható sorrend-változást, meg sem kísérli annak igazolását. Nem tud rá megfelelni, miért hatott a maga korában — és hat ma is — Babits szélesebb körökre a nála világnézeti szempontból haladóbb Juhász Gyulánál és Tóth Árpádnál. Babits-csal egy életen át viaskodott József Attila, Juhász Gyulához gyermeki, elvtársi ragaszkodással vonzódott. De a Juhász Gyula-hatás igazában csak első szárnypróbálgatásain érezhető, a Babits-hatás viszont még akkor is, amikor ő már Babitsnál sokkal nagyobb költővé magasodott. Bóka a reális helyzetet egy hasonlattal igyekszik érzékeltetni : amint Mikszáth, Bolgár Eleknek egy szellemes megjegyzése szerint, azért olvasottabb író a haladóbbnak vélt Vértesi Arnoldnál, mert „a maga kisebb igazát adekváltabb művészi kifejező erővel tudta kimondani”, hasonlóképpen effélére kell gondolnunk ebben az esetben is. Ha Kardos felveti a lírai tükrözés sajátosságainak problémáját, s ebből a nézőpontból hasonlítja Tóth Árpád életművét a Babitséval, bizonyára változatlanul Ady közvetlen körébe utalja Tóth Árpádot, de semmiképpen sem Babits élébe. Babits lírája a valóságnak szélesebb perspektíváját fogta át ; többet és differenciáltabban látott meg világából, mint költőtársai, problématudata gazdagabb volt s a teljes igazság megismerésének nagyobb szenvedélye lobogott benne.

S mindez annak ellenére igaz, hogy Babits világnézeti fejlődésének útja tele van törésekkel. 1912-ben versben üdvözli a munkásság forradalmi megmozdulását, de mihelyt fel akarja használni versét a munkásmozgalom, tiltakozik ellene. 1919-ben ő az, aki a legszégyentelenebbül tagadja meg részét a proletárforradalomban, később pedig elfogadja Berzeviczy békejobbát. S mégis ő a jobboldal céltáblája, s az Akadémia csak akkor fogadja be, amikor már a fasiszta Itália Dante-fordítását a san-remoi díjjal tüntette ki. A Babits-kérdés tehát még távolról sincs lezárva, s a felvetett kérdések feleletre várnak.

Végül szintén sebezhető pont az, amit Bóka, mai divatos néven, „lakozásnak” nevez. Ez szerinte Kardosnál kétféleképpen érvényesül. Az egyik módszer a szofisztika, vagyis az a „szarvas-szökellés”, amellyel a szerző egyrészt egyértelműen elítéli a dekadenciát, másrészt azt bizonyítja, hogy Tóth Árpád dekadenciája — nem volt hanyatlás. Az opponens szerint azonban az „emelkedő dekadencia, a jó kapitalista, az ártalmatlan kulák” — mind egyformán paradox kifejezések. Kardosnak ehelyett azt kellett volna kimutatnia, hogy valamely inspiratív hatás követése korántsem eredményez feltétlenül a hatóerővel való azonosságot. Kisebb veszély az, ha Tóth Árpádot egyértelműen kiemeljük a dekadencia köréből, mint ha elismerjük, hogy a dekadencia lehet progresszív, illetve regresszív. De van e körben Kardosnak még egy másik módszere is: az elhallgatás. Miért kellett Tóth Árpádnak Hatvany folyóiratánál, az Esztendőnél kifejtett működését Tóth Árpád és Hatvany viszonyára egyszerűsíteni? Meg kellett volna mondani, hogy az Esztendő polgári radikalizmusa visszatorpant a bolsevik forradalomtól; a lap egyértelműen anti-bolsevista polgári organum volt. Az opponens szerint ez a légkör magyarázza, hogy Tóth Árpád a magyar proletárdiktatúra bukása után miért nem adta semmiféle jelét annak, hogy — mint a kor számos más írója — tud egy meg nem bukott proletárforradalomról.

Az opponens szerint azonban a tanulmánynak erényei súlyosabbak mint hibái, s ezért az értekezés érdemes arra, hogy vele a szerző az irodalomtudomány doktora fokozatot elnyerje.

Bóka László után harmadik opponensként Tolnai Gábor terjesztette elő véleményét. Szerinte is nagyon jelentős a megvitatásra kerülő értekezés témaválasztása: Tóth Árpád emberi alakja még költészetének rajongói előtt is szinte homályban van, verseihez alig kapcsolja az olvasó az embert, s így pályájának részletes ismerete híján, jobbára ködös vonások élnek róla a köztudatban.

Annak idején a Magyar Klasszikusok Juhász Gyula — Tóth Árpád kötetében Kardos László írta az első marxista igényű tanulmányt Tóth Árpádról. Örvendetes, hogy akkori, több tekintetben sematikus, vulgarizáló elemzésén jelen művében már túljutott.

A továbbiakban az opponensi vélemény nyomon követi a disszertáció téziseit. Tolnai Gábor helyesnek tartja, hogy Kardos László nagy súlyt helyezett Tóth Árpád életrajzi adatainak összegyűjtésére. Jól érzékelteti a szülői ház légkörét, s általában azt az atmoszférát, amelyben a költő gyermek- és ifjúkorát töltötte. A debreceni évek gazdag adatanyaga után azonban a következő életszakaszok dokumentálása már nem ilyen bőséges: homályban maradt például a Négyesy-féle híres stílusgyakorlatok jelentősége is, pedig a feldolgozó munkáját ma még segíteni tudnák néhányan olyanok, akik jelen voltak ebben a — Kosztolányi szavaival élve — „ideális parlamentben”.

A debreceni újságírói évekkel kapcsolatban az opponens dicsérőleg állapítja meg, hogy a debreceni napilapokban elásott cikkanyag bősége nem ragadta Kardost Tóth Árpádnak, a fiatal újságírónak túlértékelésére. Helytálló az a megállapítás is, amely szerint a publicista Tóth Árpád haladóbb nézeteket vallott, mint aminő ugyanekkor írt verseiből kiesendül: jellegzetes századelejei dekadens polgári felfogás szerint a verset akkor még ő sem tartotta adekvát kifejezési eszköznek az aktuális politikai mondanivalók számára. Tolnai Gábor helyesnek véli Tóth Árpád első korszakával kapcsolatban a dekadencia említését, s hozzáteszi, hogy a költő működésének e szakaszához Kardos kitűnő verselemzéseket fűz, s különösen nagy figyelmet szentel a vers alkatának. Az opponens csak azt sajnálja, hogy a verstani kérdésekhez kitűnően értő szerző nem tett kísérletet a 20. századi jambus törvényszerűségeinek sajátosságainak behatóbb elemzésére.

A monográfia 2. része 1913 utántól a Tanácsköztársaságig bezárólag rajzolja meg Tóth Árpád pályáját. E részben sajnos az életrajzi részletek eléggé vázlatosak: inkább Tóth Árpád alkotásainak a kortársak műveihez való viszonyáról van szó, mintsem a költő személyes, emberi vonatkozásairól. Az első részből az ember bemutatása egyensúlyban volt költészetének analízisével, a 2. résztől kezdve azonban Kardos László inkább a műre helyezi a hangsúlyt. Mindenesetre jól követi nyomon Tóth Árpád nézeteinek fokozatos radikalizálódását, s éppen a fejlődés gondos szemléltetése kölcsönöz művének marxista jelleget. A belső fejlődés így szervesen torkollik bele abba az „ideológiai csúcsba”, amelyet az Új Isten jelent: ezt a hatalmas költeményt Kardos sokoldalúan, az eszmei és a formai kérdések egységében elemzi. De ez az új eszmeiség még a régi formai eszközökkel jelentkezik, tehát a forradalom eszméjével való szubjektív azonosulás még nem járt új forma teremtésével együtt.

Helyesnek tartja Tolnai Gábor, hogy Babits és Tóth Árpád radikalizálódása közt Kardos bizonyos analógiát keres. Megvizsgálandó lenne azonban, hogy amint Szabó Ervin hatása nélkül Babits nem jutott volna el odáig sem, ameddig eljutott, éppen úgy esetleg Tóth Árpád ideológiai fejlődésében is ez a hatás érvényesült.

Korábban már említette az opponens, hogy Kardos ezúttal — dicsérendő módon — igyekezett szakítani Tóth Árpád-tanulmányának néhány sematikus állításával. Érdemes lett volna azonban elmélyítenie művészet és játék viszonyának alaposabb, marxista elemzését: ha így járt volna el, s ha figyelembe vette volna, hogy régebbi tudós költőknek, mint Szenczi Molnár Albertnek is voltak, játékos, „formalista” alkotásai (vö. *Lusus Poetici* című versgyűjteményével), akkor Tóth Árpád leveleinek úgynevezett „szabadszájúságát”, állítólagos „selejtes nyelvi tréfáit” nem írta volna feltétlenül a „polgári kultúra fertőzésének” terhére. Vajon, kérdezi az opponens, Csokonai szabadszájúságát minek a terhére kell írunk?

A monográfia 3. részének legjobb szakasza az opponens szerint az, amelyben Kardos László Tóth Árpád műfordításaival foglalkozik.

Ami a Tanácsköztársaság bukása utáni légkört illeti, ezt a tanulmány jól érzékelteti, de pl. az 1920 márciusában mintegy az ellenforradalom elleni tüntetésként megrendezett Ady-matinéval kapcsolatban érdemes lett volna világosabban megmondani, ki is volt Pártos Aliz, a matiné egyik rendezője. Tóth Árpád tanítványai közt említi Kardos Begyáts Lászlót, akiről megjegyzi, hogy igen korán abba hagyta az írást. E megállapítás revízióra szorul, amennyiben

Begyáts a 20-as években is közölt verseket a Nyugatban, mégpedig Mittay László néven.

Összefoglalva az elmondottakat, az opponens örömmel állapította meg, hogy Kardos László monográfiája az első marxista igényű összefoglalás a 20. századi magyar líra egyik legnagyobb alakjáról; hiányosságai, hibái könnyen kiküszöbölhetők, s alaptételein a további részletkutatások sem fognak sokat módosítani. Éppen ezért az opponens javasolja a doktori fokozat odaítélését.

Az opponensi vélemények elhangzása után — mivel kérdést senki sem intézett a jelölthöz — a felszólalások sorát Földessy Gyula nyitotta meg. Elismerte a szerző imponáló tudását és elmélyedő, sok tekintetben végérvényes eredményeket nyújtó szintézisének értékét, de hozzátette, hogy Ady hatása Tóth Árpádra minden valószínűség szerint sokkal jelentősebb volt, mint aminőnek Kardos feltünteti. E kapcsolat olykor apró részletekig követhető: Ady „Te előtted volt” című versének befejezése például visszacseng Tóth Árpád „Isten oltó-kése” című versében. Vitába száll Földessy Kardosnak Tóth Árpád nibelungizált verseire vonatkozó megállapításával is: véleménye szerint aligha valószínű, hogy a költő ezt vállalta volna. Inkább arra kell gondolnunk, hogy ez a forma olykor magától adódott a költőnek epikus szélesre kívánczó mondanivalóiból. A nibelungizálás ellen szól az is, hogy Tóth Árpád nibelungizáló verseinek rímképlete nem egyezik a nibelungi szak ismert *aabb* képletével. Kétes értékű továbbá az a verstörténeti megállapítás, amely szerint Tóth Árpád későbbi jambusai tisztábbak, feszesebbek: ez a tétel legfeljebb műfordításaira alkalmazható. Ami a költők rangsorolását illeti, Földessy védelmébe vette Kardost: általános elvi szempontból is lehetőséget vélt bizonyos rangsorolást, hiszen pl. Shakespeare és Petőfi irodalomtörténeti helyét soha senki nem vonta kétségbe.

Gáldi László hozzászólásában az értekezés 6. fejezete alapján elsősorban stilisztikai és verstani kérdésekkel foglalkozott. Kifogásolta, hogy a Tóth Árpád jellegzetes szóképeiről s más nyelvi fordulatairól szóló fejezetben annyi a szövegösszefüggésből kiragadott s ezért nehezen értékelhető idézet; ez a módszer sajnos arra vezet, hogy a sajátosnak vélt szóképek végül nemcsak Tóth Árpád verseiből, hanem saját korukból is kiszakadnak, hiszen szövegkörnyezet híján kevésbé értékelhetők, s kevésbé tudjuk megmondani róluk, vajon nem voltak-e szokásosak a kor más költőinél is. A továbbiakban a Földessy Gyula említette nibelungizálás problémáját fűzte tovább, s megállapította, hogy ebben az esetben a műszóhasználat erősen megtévesztő: nagyon valószínű ugyanis, hogy a franciából annyit fordító Tóth Árpádra inkább a francia alexandrin versképlete hatott: ennek egyik változata, a végén „rime masculine”-nal s középen „césure féminine”-nel bíró alexandrin (tehát pl. Baudelairenél: „Dis-le, belle sorcière, oh! dis, si tu le sais...” L'Irréparable) a szóban forgó magyar sorhoz rendkívül hasonlít, tehát a nibelungi versre való hivatkozás megtévesztő és felesleges. Az ún. „pótláb”-bal sem szabad operálni: ez nem más, mint a francia alexandrinnak a metszet előtti hangsúlytalan ize, amely a XVI. századtól csakis hiátusban fordulhat elő, de a XV. században még gyakori volt hiátus nélkül is. Éppen a Villon-fordító Tóth Árpád ne ismerte volna ezt a régies alexandrint?! Mindeme problémákhoz csakis az alexandrinhoz hasonló hosszú magyar jambusi vers európai hátterének némi bemutatása segített volna hozzá. Gáldi egyébként „konzeratív”-nak tartja Kardos jambuselemzését, mivel egyáltalában nem számol a magyar jambusversben feltétlenül érvényesülő szó- és mondathangsúllyal!

A dolgozat számos verssort a hagyományos ritmizálás alapján „spondeusinak” vél (pl. ezt a sort: „S minden vágyam, hogy fáradt, forró orcám . . .”), de jelöljük csak a hangsúly természetes eloszlását (S minden vágyam, hogy fáradt forró orcám . . .), s máris a „fáradt, forró orcám” szókapcsolatot jambusi lejtésűnek érezzük. Mindezt figyelembe véve valószínű, hogy Tóth Árpád Verlaine és Baudelaire nyomán olyan magyar fül számára is zengzetes sortípust kívánt alkotni, amely a francia alexandrinnak méltó egyenértékese.

A következő felszólaló, Bokor László, elsősorban Kardos László módszerének a líra megragadásában tapasztalható finomságát, érzékenységét értékelte, majd rátért két olyan pontra, amellyel kapcsolatban az olvasót nem elégti ki a disszertáció probléma-felvetése. Az egyik Ady és a Nyugat többi költőjének viszonya, a másik pedig az Ady melletti Nyugat-költőknek új hangja, esztétikai újsága. Bokor szerint Ady — amint ez a Kosztolányi-kötetről írt bírálatából is kitűnik — nagyon jól látta a közte és költőtársai közt levő különbséget. Kosztolányit kimondottan „irodalmi írónak” nevezte, s a magányosság, az életből való kiszakítottság érzése valóban megvolt Kosztolányinál is, Babitsnál is. Ámde a lírai dekadencia határvonalát aszerint kell meghúznunk, hogy a nagy társadalmi problémáktól elszigetelt költők mennyiben szenvednek izoláltságuktól s mennyiben próbálnak belőle kitörni. Voltaképpen meg kellene vizsgálni, hogyan is jött létre ez a dekadencia. Bokor úgy látja, hogy Kardos fogalmazása szerint csak az imperialista burzsoázia reakciós részének érdeklődése jelentette a dekadenciát. A kérdés tisztázásához az vezetne, ha finomabb és apróbb különbségeket tennénk a polgárság különböző rétegei közt, sőt a polgári értelmiséggel kapcsolatban is. A társadalmi elemzés így sokkal objektívabb lenne. A dekadenciát 1919 progresszivitás tekintetében két részre választja. Más volt az írók magatartása a munkásosztállyal szemben is 1919 előtt és után. 1919-ig a magyar munkásosztály megmozdulásait rokonszenvvel figyelték, illetve legalábbis nem tartották veszedelmesnek, a nagy történelemformáló kísérlet után viszont a költőknél hatalmas visszalépés következett, s érzékenységük bizonyos megzavarodásba, következetlenségbe torkollott. Egyszermind azonban 1919 után, amikor az ellenforradalmi korszak barbársága társadalmilag retrográd visszalépést jelent, pozitívabb hangot kapnak még azok az irodalmi tiltakozások is, amelyek 1919 előtt, éppen a liberalizmus megléte és Ady működése miatt, nem érvényesültek ilyen módon.

E fenntartások ellenére Bokor szerint az ifjabb irodalomtörténész-nemzedék nagyon sokat tanulhat ebből a disszertációból, s különösen szerzőjének esztétikai érzékenységéből.

A hozzászólások sorát Turóczy-Trostler József akadémikus részletes, az értekezés és a vita számos mozzanatát kiegészítő megjegyzései zárták le. Bevezetőül Turóczy-Trostler hiányolta a fiatalság további hozzászólásait, hiszen szerinte ezek mutatnák meg, hogyan tükröződik az idősebb nemzedék monografisztikus igénye a fiatalságban. Egyébként örömmel állapította meg, hogy a felvetett problémák változatossága egymagában is igazolja a disszertáció jelentőségét, időszerűségét. Ezután, mint Tóth Árpád kortársa és barátja, azt körvonalazta, mennyiben járult hozzá saját adalékai-val a disszertáció anyagához. Nehány adattal valóban szolgált Kardos László művéhez; mindazonáltal a szerzővel folytatott megbeszélései nem voltak olyan rendszeresek, amint helyes lett volna. Korábban közölt adatait tehát érdemes nehánnyal megszereznie. A Négyesy-féle stílusgyakorlatokkal kapcsolatban emlékeztet arra, hogy egy alkalommal Négyesy a stílusgyakorlatok

keretében igen melegen emlékezett meg Vörösmartyról, akiről egyébként aznap tartott előadást a Kisfaludy-Társaságban. Turóczi-Trostler valószínűnek tartja, hogy a szeminárium résztvevői, köztük Tóth Árpád számára ez a mozzanat „fedezte fel” Vörösmartyt, megvetve alapját annak a Vörösmarty-tiszteletnek, amely a Nyugat körében sokáig megvolt s többek között a Vörösmarty-Akadémiához vezetett.

További visszaemlékezéseiben Turóczi-Trostler foglalkozott Tóth Árpád Hajnali szerenád című kötetéről írt ismertetésével a Pester Lloyd 1913-i évfolyamában, cáfolta a kezdő Tóth Árpádról keringő széplélek-legendát, majd rátért a dekadencia problémájára. Ellentétben Kardos Lászlóval, szerinte sem képzelhető el „haladó” dekadencia. Haladó csupán az elzárkózás, a magány elleni harc, s dekadens költő akkor lesz progresszív, ha magányából ki akar törni. Ezért annyira letisztult, elmélyült a halállal viaskodó Babits és Kosztolányi lírája is. De ez a vita nemcsak a dekadencia problémáját vetette fel, hanem a lírai realizmusét is. Ez pedig oly fontos kérdés, hogy érdemes lenne a lírai én és a lírai realizmus problémájának külön kongresszust szentelni. Turóczi-Trostler egyébként azért talál lírai realizmust éppen Tóth Árpádnál, mert versei, amint már 1913-ban megírta, tele vannak érzéletes szemléletességgel. Versei nyomán, bármilyen régen olvastuk is őket, vizionárius, érzéki kép marad meg az emberben. Verstechnikája — írta Turóczi-Trostler annak idején — az aranyművességre emlékeztet és néha különös, virtuóz játékokhoz vezet: a ritmus széttöredezik s csak gondolati tartalmuktól elszakadó szavak rezegnek tovább az ember fülében.

Beható tisztázást igényelne Tóth Árpád viszonya több irodalmi folyóirattal, köztük a Héttel. A Hét mintegy előiskolája volt a Nyugatnak; „csak az maradt ki, akit kimarasztáltak, vagy aki maga nem akart munkatársa lenni a Nyugatnak”.

Sok problémát vet fel a Független Szemle is. Kétségtelen, hogy ez radikális alakulat volt. A szabadkőművesek szintén támogatták, különösen pedig azok az írók, akik mintegy kiszorultak a hivatalos világból. Ennek a lapnak igen fontos missziója volt. Munkatársai közt akadtak emigránsok is, s egyik számának címlapján akkor, amikor Szabó Dezsővel együtt Tormay Cecil uralkodott a magyar Olimposzon, mégis ez állt: „A karaván halad és egy sötét kis kutya ugatja.” S Tóth Árpád mert ebbe a lapba írni, bár néha nem tudta, miből él majd a jövő héten.

A Nyugat írói gárdájával kapcsolatban Turóczi-Trostler figyelmeztetett arra a nagy szerepre, amelyet tanárok, illetve hajdan tanári pályára készülők játszottak a Nyugat első nemzedékében. Ezt a kérdést érdemes lenne közelebről vizsgálni, hiszen széles történelmi távlatba állítható: Szenczi Molnár óta megfigyelhető a magyar tanárságnak és prédikátorságnak irodalmat erjesztő és felszabadító szerepe.

Ami a versformákat illeti, a felszólaló nem ért egyet Gáldi Lászlónak a verstani részek bizonyos elnagyoltságát kifogásoló megjegyzésével; a verselemzést inkább kissé sokallja jelen alakjában is. Elismeri viszont, hogy a jambus kezelésmódja éppen úgy összefügg a Nyugat költői forradalmával, mint bármely más formai mozzanat, például a szonett divatja.

Vizsgálatot igényelne a Nyugat körének és az antikvitásnak viszonya is. Miért van az, hogy az antikvitás cselekvő szerepe Vörösmartynál szinte megszűnik; Aranyánál van ugyan belőle, később azonban egyre kevesebb, majd Babitsnál ismét jelentkezik. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, tulajdon-

képpen miféle különbség van a nagy európai példaképek és az antik példaképek közt. Talán abban rejlik a különbség, hogy az antikot szeretjük és tiszteljük, de mindennapi esztétikai szükségleteink kielégítésére mégsem hozzá fordulunk. Tehát ebben az esetben „inkább Tóth Árpád mint Horatius, inkább Kosztolányi vagy Juhász, mint Catullus...”

Befejező szavaiban Turóczy-Trostler akadémikus ismét nyomatékosan kiemelte az értekezés jelességeit; persze számos tétellel lehet és kell is vitatkozni, továbbá kívánatos lenne, ha a jelölt „megszívlelné az opponenseknek azokat a kifogásait, amelyek történelmileg, filológiaiilag, biológiaiilag mindenestre megokoltak”.

Kardos László válaszában mindenekelőtt *Benedek Marcell*nak az irodalmi rangsorolásra vonatkozó aggodalmaival foglalkozott. Kardos szerint bizonyos sorrend mégis állítható fel, s hogy ez a sorrend idővel módosulhat, erre jó példa a Hét évszázad versei c. antológia, amely már több verssel szerepelteti Juhászt és Tóthot, mint Babitsot és Kosztolányit. Valamelyes rangsorolás tehát nemcsak lehetséges, hanem elkerülhetetlenül szükséges. Ezzel nem kívánta az efféle kísérleteket társadalmi-esztétikai gyökereit közelebbről megvizsgálni; a kérdésre úgyis vissza kell még térnie Bóka László opponensi jelentésével kapcsolatban. A Tóth-család genealógiájának első pillantásra száraz bemutatását is védelte: szerinte ez azért volt szükséges, hogy utána annál jobban hasson a költő gyermek- és ifjúkorának szélesebb, színesebb rajza. Köszönettel fogadta Benedek Marcellnak a kapitalista sajtó irodalompolitikájával kapcsolatos észrevételét. Ami az elégikus költő és a harcoss cikkíró közti különbséget illeti, Adyra utalt ő maga is, idézve jegyzetben Bókának egyik idevágó megállapítását. A műfordításokkal kapcsolatos észrevételekkel egyetért; Tóth László síremlékének leleplezését természetesen megemlíti.

Bóka László opponensi véleményéből a jelölt néhány olyan általános problémát emelt ki, amelynek jelentősége messze túlnőtt a vitára kerülő tanulmány keretein. Feltétlenül egyetértett Bókával abban, hogy a lírai realizmussal foglalkozni kell, de véleménye szerint ami ennek a kérdésnek elvi síkon való felvetését illeti, ez nem lehet éppen egy Tóth-monográfia feladata; egyébként ebből a monográfiából is kitetszik, hogyan vélekedik a szerző a lírai realizmus elemzéséről mint elméleti feladatról. Ami pedig a lírai realizmus konkrét tanulmányozását illeti Tóth Árpád esetében, Kardos ama nézetének adott kifejezést, hogy talán többet tett a kérdés felvetésénél, s helyesen járt el akkor, amikor elméleti alapvetés helyett tüstént belefogott ennek a realizmusnak módszeres feltárásába. Nemcsak életrajzi, hanem ideológiai fejlődést igyekezett felfedezni a tanulmányozott költői életműben, sőt arra is törekedett, hogy Tóth Árpád versformáinak változását, fejlődését szintén belső okokra vezesse vissza. Így „a kérdés mint elméleti kérdés talán elfutott”, de Tóth Árpád realizmusának konkrét kérdése mégsem maradt egészen megvilágítatlan. Az új fejlődésrajz vonalaiban és árnyalataiban a szerző céltudatosságáról tanúskodik, tehát szó sem lehet arról, hogy az értekezés — amint Bóka mondta — „szándéktalanul” szolgáltatott adalékokat a lírai realizmus vizsgálatához. Egyébként a jelölt opponensével együtt vallja, hogy a lírai realizmus elméleti problematikájával is meg kell bírkóznia az irodalomtudománynak.

Irodalmunk tegnappal kapcsolatban nagyon fontos a Nyugat költőire vonatkozó sorrendi kérdés. Mivel ez a probléma voltaképpen így egyszerűsíthető le: ki a nagyobb költő, Babits-e vagy Tóth Árpád? — éppen e ponton

a jelölt erősen hajlik Benedek Marcell finom és tapintatos türelme felé, amely az ilyen kérdéseket *ab ovo* elhárítja. Mindenesetre tény, hogy az utolsó tíz évben Babits az irodalmi köztudatban veszített rangjából, s kiadványaink Tóth Árpádot fölébe emelték Babitsnak, emellett azonban tény az is, hogy Babits valóban nagyobb formátumú jelensége irodalmunknak; ha ezt állítja Bóka László, akkor nyitott kapukat vív. Ámde maga a tanulmány sem kisebbíti Babitsot, hiszen Kardos pl. azt írja, hogy Tóth „maga elé engedi a problémák hatalmasabb körében, egyetemesebb igényekkel, szenvedélyesebben csapongó Babitsot”. Mindenesetre elkerülendő, nehogy a dolgozat egészének optikája Babitsot méltánytalan helyzetben tüntesse fel: lényegében azt kell kifejezésre juttatni, hogy „Babits izgalmasabb, nagyobb formátumú, összetettebb, átfogóbb és hatásosabb figurája irodalmunknak. viszont Tóth Árpád egységesebb, hibátlanabb, hűségesebb.” Mindez persze még nem a probléma megoldása, de talán érezteti, „milyen malomkövek közt őrlődik itt az irodalomtörténétíró”.

Bóka László legsúlyosabb kifogása a tanulmányban észlelhető szépítő törekvésre vonatkozik. Ami az Esztendőt illeti, valóban nem szabad Tóth Árpádnak e folyóiratnál való működését a költő és Hatvany személyes viszonyára leegyszerűsíteni. Kétségtelen azonban, hogy a költő számára akkor ez a folyóirat volt az egyetlen mentőöv. A nyomorban és tudóbajban fuldoklónak eszébe jutott-e azon töprengeni, vajon az induló orgánum nincs-e ellentétben az ő világnézetével? S nem nyílt-e alkalom itt egy fronton dolgoznia az Esztendő szerkesztőivel, akik mind a Nyugat emberei voltak (Hatvany, Karinthy, Kosztolányi)? Ebben az időben a költő nem tudhatta magát balra Hatvanytól, nem támadhattak még „progresszivistá aggályai az Esztendő netánvaló reakcionizmusá felől”. Ne feledjük, hogy még előtte vagyunk a magyar proletárdiktatúrának!

Volt-e a költőnek az Esztendónél bármiféle irányító szerepe? Maga Bóka elismeri, hogy a lap antibolsevista szellemében Tóth Árpádnak semmiféle része nem volt. De lehet-e egyáltalában ilyen szellemről szó? Egyértelműen antibolsevista közleményt a folyóiratban nem találunk, kivéve Gorkij néhány — hiteles vagy apokrif? — naplótöredékét az orosz proletárforradalom idejéből. Kardos elfogadja, hogy ez az írás antibolsevista hatású lehetett. Egyébként azonban, bár a folyóirat polgári orgánum volt, s mint ilyen, távol állt a bolsevizmustól, dús választék áll rendelkezésünkre a folyóiratnak olyan megnyilatkozásaiból, amelyek valósággal propagandát csináltak a forradalomnak, sőt magának a szovjet rendszernek. S tagadható-e, hogy a folyóirat munkatársa volt Barta Lajos, Gábor Andor, Várnai Zseni, Kassák Lajos, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Bölöni György? Az Esztendő nemesak „Dosztojevszkij, a bolsevik!” címen közölt cikket, hanem leköszölte — a forradalom eseményeinek számos elemzése után — az új orosz alkotmány főbb részeit is, s ehhez nyíltan szovjetbarát kommentárt fűzött.¹

Természetesen az Esztendő antibolsevizmusának cáfolata nem jelenti, hogy ennek az orgánumnak bolsevik hajlandóságáról egyáltalában szó lehetne. „A lap liberális, helyenként radikális, polgári, általában lelkes októbriista

¹ Kardos László a következő részletet idézte: „Az új köztársasági alkotmány már életbe lépett és az oroszok biztosra veszik, hogy idővel nemesak Oroszország viszonyait, hanem az egész világrendet átalakíthatják, mindenütt a dolgozó népnek egykor titkos álma és ma egyre nyíltabb kívánsága szerint.”

(„őszirózsás”) nézeteket propagált”; mindent összevéve „polgári, szórakoztató, nem eléggé elvies, de elveiben mégis az októbrizmushoz szító röví volt az Esztendő”. Tény az is, hogy a 19 utáni Est-lapok jellegzetesebben „antibolsevista” orgánumok voltak. S ha költőnknek az Estnél töltött esztendőket „megbocsájtjuk”, miért hányónk szemére az Esztendőnél töltött hónapokat? Kár, hogy az Esztendő általános jellemzése a dolgozatból kimaradt, ezt a hiányt a szerző pótolni szándékozik.

Bonyolultabbnak érzi a dekadencia problémáját. Nagyon veszélyesnek tartja „minden olyan mozgalmat, állapotot, irányzatot” mindenestül a dekadencia fogalma alá terelni, amely a maga idején mint dekadens állapot vagy mozgalom szerepelt. Féligazság, ha — egyetértve Rákosi Jenőékkal — századeleji líránkat ma is fenntartás nélkül egyszerűen dekadensnek bélyegezzük. Meg kell látnunk, hogy maga Tóth Árpád saját korai költészetét egyik versében „az önmegvetés egy nemével... játéknak. lim-lomnak, szép szemétnek” ítéli, s meg kell látnunk azokat az elemeket is, amelyek Tóth Árpád dekadenciájából már felfelé mutatnak. Ilyen 1909-ben írt ódája Ady Endréhez: ebben a költő — aki ekkor magát így jellemezte: „félénk apostola az én erős Uramnak” — egyszerre volt dekadencia és erő, hanyatlás és emelkedés. „Mert aki félénk, aki gyáva, az nem apostol, s aki apostol, az nem gyáva, nem félénk, hanem, még ha szelíd is: hirdető és megszállott. De Tóth mind a kettő volt, egyszerre, elválaszthatatlanul. Idővel a félénkség csökkent benne, az apostoliság nőtt”.

Semmi esetre sem lehet tehát védelmezni a Bóka kifogásolta „emelkedő dekadenciát”: ez fából vaskarika lenne. Nem szabad azonban a Nyugat költőit a dekadencia mocsarába kritikátlanul belenyomni; a kiegyezés első évtizedeiben látott hanyatlással szemben mégis ők jelentették az emelkedést. Bóka veszélyesnek tartja ezt a kettős szemléletmódot; kétségtelenül jár ez bizonyos veszélyekkel, de csak annyira, amennyire minden ilyen kényesebb, aprólékosabb művelet. Minden dekadenciát természetesen nem szabad progresszívnek minősíteni, viszont elvetni egy módszert csupán azért, „mert kontár és ellenség esetleg visszaélhet valamikor vele, ez nem tetszik helyesnek”.

Ezek után a jelölt bizonyítottan vette, hogy a Hajnali szerenád költőjénél dekadens és emelkedő mozzanatok „együtt, keverten jelentkeznek”.

Kardos László végül kijelentette, hogy „tüzetesen” és „szenvedélyesen” foglalkozott Bóka bírálatával: ez az opponensi vélemény ugyanis olyan kérdéseket vetett fel, amelyek a szerzőt is sokáig izgatták s amelyekkel kapcsolatban nem is kívánt végleges megoldásokat adni. Ha tehát nem is sikerült opponenset a maga igazáról meggyőznie, talán legalább új oldalukról világított meg egyes problémákat.

Tolnai Gábor opponensi véleményére Kardos rövidebben válaszolt. Elismeri a disszertáció bizonyos aránytalanságát, de kifejtette, hogy a debreceni éveket azért ecsetelte oly kimerítően, mivel véleménye szerint mindig a kialakulás éveit kell összes fontos mozzanataival együtt megvilágítani. Mihelyt Tóth Árpád „felnőtt”, a biográfiai adatok szerepét már átveheti a közélet, a társadalmi-politikai háttér és levegő rajza, s az író tudatosan vizsgálta ezután inkább művészként, semmint sokféle közvetlen emberi hatás alatt formálódó egyénként. Mindez persze a kritika súlyát inkább csökkenti, de nem szolgálhat kielégítő ellenérvnek. Elvben az életpálya minden szakaszát egyforma alapossággal meg kell világítani, ezúttal azonban — az előmunkála-

tok hézagossága miatt — erre nem volt lehetőség. A munka kidolgozását a szerző mégsem halogatta; valószínűnek tartja ugyanis, hogy az összképet az ezután felbukkanó adatok sem módosítják döntő módon. Kívánatos azonban, hogy számos részlet, pl. a Négyesy-féle stílusgyakorlatok rövidesen feldolgozóra találjanak.

A 20. századi jambus dolgában csak a többi korabeli költő jambusainak hasonlóképpen alapos vizsgálata után lehetne megállapításokat tenni. Egyelőre szolgáljon a további kutatások alapjául Tóth Árpád jambusainak itt nyújtott tárgyalása. — Ami Szabó Ervin radikalizáló hatását illeti, ezt Kardos lehetségesnek tartja; e kérdéssel különösen az elkészítendő Babits-monográfiában kell majd foglalkozni. — Játék és költészet problémáit csupán másutt lehet alaposabban tárgyalni; egyelőre abból, amit Kardos a Nyugat dekadenciájáról és formalizmusáról mondott, némi fény derül erre a kérdésre is. Ami Tóth Árpád magánleveleinek szabadszájúságát illeti, valóban meggondolandó, szabad-e ezt a bomló burzsoá kultúra fertőzetéből származtatni. A Csokonai-párhuzam, amelyre Tolnai utalt, stílustörténeti okokból azért nem helytálló, mert — ellentétben a Tóth-versék éteri tisztaságával — a szabadszájúság egyes jelei behatoltak Csokonai költészetébe is. — Tolnai kisebb helyreigazításait, így a Begyáts Lászlóra vonatkozót, Kardos köszönettel fogadta, s egyben háláját fejezte ki opponenseinek segítő fáradozásáért.

A jelölt ezután a hozzászólásokkal foglalkozott. *Földessy Gyulának* az Ady-hatásra vonatkozó észrevételeit elfogadta, s rámutatott, hogy maga is 15 lapot szentelt Ady hatásának. Az ún. nibelungizált sor tárgyában azonban nem ért egyet Földessyvel: erről a versképletről, valamint a kérdéses sor európai háttéréről maga Tóth Árpád nyilatkozott, a költő tehát nem véletlenül talált rá erre a formára. Védelmezhető az az álláspont is, hogy a Hajnali szerenádhoz képest a költő eredeti verseinek jambizálása is pontosabbá vált, a metrumnak erősen szabad kezelése később egyre ritkul. *Gáldi Lászlóval* a jelölt egyetértett abban, hogy egy kiszakított idézet vagy szó mindig sokkal kevesebbet mond, mint az összefüggő szöveg. Elvben tehát a rímet sem lehet a verstől elszakítva tárgyalni, de sajnos a gyakorlatban teljesebb szövegrészek idézése Kardos szerint lehetetlen. A nibelungizált sorral kapcsolatos érvelésre azért nem tért ki újból, mert már Turóczy-Trostler akadémikus feleslegesnek mondta minden ilyen esetben a túlságosan messzire menő történelmi visszatekintést. „Pótláb” ebben a konkrét esetben annyit jelent, hogy Tóth Árpád a magyar 6 szótagos félalexandrinust még egy szótaggal megtoldotta. A *forró orcám*-végű verssorral kapcsolatban Kardos megjegyezte, hogy ezt a sort maga sem tartja rossznak, s általában semmiről sem kíván nyilatkozni addig, amíg a tartalommal való összefüggést meg nem vizsgálja. A többi megjegyzést illetően elfogadta Gáldi László véleményét. — *Bokor Lászlónak* válaszolva Kardos megállapította, hogy a Nyugatnál jelentkező dekadens mozzanatoknak az imperialista burzsoáziának nevezhető réteghez való viszonyáról csak hosszabb vizsgálódás alapján lehetne hozzászólni. Teljesen egyetértett viszont Bokorral abban, hogy 1919 után bármely szerényebb tiltakozás a rendszer barbársága ellen többet jelentett mint 1919 előtt. Ha ekkor valaki *keresztény* helyett azt írta *krisztusi*, „már ezt a finom árnyalatot is olybá vették, hogy a kereszténység igazi magját akarja hangsúlyozni, s nem áll a hitlerizmusnak barbár, vandál, kannibáli álláspontján”. *Turóczy-Trostler* felszólalásával Kardos általában egyetértett; néhány megjegyzéssel Négyesy és Tóth Árpád viszonyát igyekezett még pontosabban megvilágítani.

A továbbiakban készséggel elismerte, hogy valóban alaposabban kellett volna tárgyalnia a Héttel és Kiss József személyével kapcsolatos kérdéseket. Végül a monográfusi ökonómiára hivatkozott : a dolgozatnak lehetnek és bizonyára vannak is kevésbé elmélyült részei, azonban a kutatásnak „termékeny korlátaira”, vagyis azokra, amelyek nélkül egy mű nem készülhet el, a szerzőnek mégis gondolnia kellett.

Az elnök kérdésére, kielégítőnek találták-e a jelölt válaszát. Bóka László jelentkezett szólásra, s Kardos László válaszában erényeire mutatott rá : fiatal tudósjelöltjeink is megtanulhatták tőle, „hogyan kell szenvedélyesen, de sértődés nélkül és a bírálat lebecsülése nélkül válaszolni egy bírálatra”. Ami a realizmus ügyét illeti, természetesen nem lehet kívánni minden monográfiától elvi elmefuttatást ; ebben az esetben szükséges lenne azonban legalább a mű utolsó fejezetét kissé kibővíteni, s bemutatni, hogyan vált Tóth Árpád „kis-realizmusa”, „részlet-realizmusa” végül az ő „nagy-realizmusává”. Babits és Tóth Árpád viszonyával kapcsolatban nem arról van szó, ki nagyobb költő ; e tekintetben az opponens is eléggé közel jár Benedek Marcell álláspontjához. Inkább a magyar irodalom fejlődésének szemszögéből kell az ilyen kérdéseket megközelíteni, vagyis azt kérdezni, melyik írónak volt a fejlődés szempontjából nagyobb jelentősége. A probléma további tisztázása korszerű Babits-monográfia nélkül elképzelhetetlen. Tóth Árpádnak a dekadenciához való viszonya is további tisztázást kíván : Bóka egyszerűen nem tartja Tóth Árpádot dekadensnek. Tóth Árpádnak nem a dekadenciája emelkedő, hanem ő maga emelkedő költő, aki azonban egy korszak félreértésének áldozata. „Az a költői nemzedék, amely az elmaradott félfeudális magyar viszonyokkal szemben eszményének tartotta a fejlődöttebb nyugati demokráciák állapotát, abba az optikai csalódásba esett, hogy ezeknek a nyugati demokráciáknak, a dekadens polgárságnak a költészetét egyenértékűnek tartotta a nálunk fejlettebb politikai helyzettel.” A költészetet tehát a társadalmi forma tartozékának vélték, s ez a feltételezés vezetett bizonyos tévedésekhez. Tóth Árpádnál valóban vannak dekadens elemek, de az emelkedő vonalat ezek nem érintik. Végül Bóka László örömet fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az előmunkálatok hiányossága sem tartotta vissza Kardost műve kidolgozásától, s hogy ezúttal neki, mint opponensnek egy olyan tanulmányt kellett mérlegre tennie, amelynek szerzőjéhez őt a barátság szálai is fűzik.

Mivel a két másik opponens nem kívánt válaszolni, Turóczy-Trostler elnök zárószavára került sor. Az elnök megállapította, hogy a vita kellő mértékben kidomborította a disszertáció értékeit. Egyben a vita színvonalas is volt : opponens és jelölt nem bagatellizálták egymás érveit, s ez példaadó lehet a fiatal kutatók tudományetikai és filológiai magatartása szempontjából is. Persze maradtak megoldatlan kérdések : a lírai realizmusra, a lírai énré és a lírai hősré más alkalommal részletesebben kell visszatérni. Bóka László közelebb vitt a dekadencia kérdésének megoldásához ; végeredményben a dekadencia semmiféle formában sem mutathat emelkedő tendenciát, sőt csak akkor lehet emelkedő a költő, ha harcol a dekadencia ellen. Tóth Árpád azonban idáig jutott el, s ebben a pozitív eredményben az összes résztvevők egyetértenek.

Az elnök ezután felfüggesztette az ülést s a bírálóbizottság határozathozatalra vonult vissza. Az ülés újbóli megnyitása után a bizottság titkára a következő javaslatot olvasta fel :

„A bírálóbizottság megállapította, hogy Kardos László tanulmánya kiváló irodalomtörténeti munka, amely mind Tóth Árpád költői pályájának megvilágításában, mind pedig műveinek elemzésében a marxista irodalomesztétika szempontjait úttörő módon alkalmazta. Egyes hiányokra az opponensek rámutattak; e kérdések további vizsgálatra várnak. A bizottság a jelölt válaszát mintaszerűnek találta: Kardos László az opponensek ellenvetéseit részben elfogadta, részben szilárd érveléssel sikerült saját felfogását érvényesítenie. Mindezek alapján a bírálóbizottság egyhangúan javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Kardos Lászlónak a doktori fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta

Gáldi László

a Bizottság titkára

FODOR ISTVÁN: „A NYELVTANI NEM A SZLÁV NYELVEKBEN” CÍMŰ
KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1956. jún. 6-án tartotta meg Fodor István disszertációjának vitáját. A bíráló bizottság elnöke: Bárczi Géza, titkára: Sipos István. A bizottság tagjai: Décsy Gyula, Király Péter voltak.

A kandidátusi disszertációnak két opponense volt: *H a d r o v i c s L á s z l ó* és *S u l á n B é l a*. A bírálók egybehangzóan, s örömmel állapították meg, hogy ez az első általános nyelvészeti dolgozat. Szerintük azonban a téma sokrétűségével és kiterjedésével túlhaladta az aspirantúra követelményeit és időkereteit. Helyesebbnek tartották volna, ha az értekezés egy szláv nyelvet vagy legfeljebb a szláv nyelvek egy csoportját ölelte volna fel. Ez esetben jelöltnek módja lett volna önálló kutatásokra, anyaggyűjtésre, és pontosabb filológiai munkát végezhetett volna.

Az opponensek részéről a jelölt megállapításaival kapcsolatban a következő észrevételek és kiegészítő megjegyzések hangzottak el.

H a d r o v i c s L á s z l ó:

A jelölt minden szláv nyelvénél külön-külön vizsgálja a ragok és képzők genus-megkülönböztető szerepét, a genus szempontjából aktív vagy passzív szavak viselkedését szintaktikai szerkezetekben. Így ugyanaz a formula 14 esetben ismétlődik. Fenti jelenségeket egy-egy esetleg két példával illusztrálja. Vázolt feldolgozáshoz a jelölt az anyagot az egyes szláv nyelvek összefoglaló történeti és leíró nyelvtanaiból meríti — önálló kutatásokat nem végzett, anyaggyűjtés céljára szövegeket nem dolgozott fel. Opponens a dolgozatnak ezzel a munkamódszerével és felépítésével nem ért egyet. A készen kapott anyag egymás mellé sorakoztatása nem adhat igazi képet a jelölt kutató, rendszerező, elvonatkoztató képességéről. Másrészt a dolgozat imponáló terjedelme ellenére a részletekben nem elég mély. Az érdekes pedig éppen az lett volna, ha részletes elemzéssel azt tudta volna kimutatni, hogyan alakultak ki egy-egy szláv nyelv genus-viszonyai. Helyteleníti, hogy a jelenségek leírásánál túlságosan a mai nyelvállapot síkján mozog. A tanulmány aránylag